

Gerratana'nın Yazısından Esinlenerek, Demokrasi ve Sosyalizm Üstüne Varyasyonlar

Geçen sayıda, Gerratana'nın yazısının, Althusser'in Stalinizm'le ilişkisi üstüne bölümü yayımlanmıştı. Bu sayıdaki bölümde ise Stalin'in Lenin'le, «Leninizm» ile ilişkileri inceleniyor. İki bölüm bir arada önemli araştırma ve değerlendirme sonuçlarını içermekte. Bu yazı, Ağustos-Eylül sayısında başlattığımız «Stalinizm» tartışmasına da yeni boyutlar kazandırıyor. Yazının ilk, Althusser'le ilgili bölümündeki, Althusser üstüne eleştiriler veya suçlamalar kısmen abartılmış da olsa, önemli bir doğruluk payı taşıyordu. Gene de, yazının bütünü içinde Althusser'le ilgili olan bu gibi pasajlar bizce çok hayati değil. Stalinizm'in analizi ve eleştirisi, bundan çok daha ciddi.

30/31. sayıyı hazırlarken ve orada Stalin üstüne yazımı yazarken, Gerratana'yı dikkatle okumamıştım. Bu yazının uzunluğu nedeniyle o sayının kapsamına giremeyeceği, erteleneceği anlaşılınca, şöyle yüzeyden bakmış, yalnız «sapma» kavramının Lenin'de ve Stalin'de nasıl anlaşıldığını gösteren parçaya dikkat edebildiğim için, yazımda o bölümden yararlanmıştım. Bundan sonra Gerratana'nın söylediklerini daha dikkatle okudum ve pek çok stratejik konuda onun görüşlerini paylaştığımı gördüm. Sosyalizmin demokrasiyle ilişkisi gibi sorunların yanısıra, Lenin'le Stalin arasındaki mesafe konusunda, hepsinin ötesinde ise, Marksizmi bir din gibi görme eğilimi karşısında, tamamen katılıyorum Gerratana'ya.

Gerratana'nın yazısı yeterince açık. Uzun boylu yorumlanmayı gerektiren herhangi bir yanı yok. Bu yazıda benim yapacağım, Gerratana'nın yazısını açıklamaktan çok, açmaya çalışmak olacak; yani, o yazıda konuşmuş genel temalar üzerinde, yazının kapsamı dışı-

na çıkan bazı varyasyonlar yapmak. Stalinizm evrensel olarak gerçekleştirdiği eğilimleri, kendi toplumumuzun ve kendi devrimci hareketimizin çıkardığı örneklerle paralel biçimde ele almak.

**

Gerratana, yazının birinci bölümünde, bilinen teorik/ideolojik malzemeyi sıralayarak, giriş bölümünü hazırlıyor. Bu bölümde Althusser'in ilk döneminin bazı önemli tezlerine katıldığını görüyoruz. Örneğin, Stalin'in Yirminci Kongre'deki suçlanma biçiminin, Marksist gelenekte bir sağa savrulma süreci başlatması, Stalinizmin dehşetini aşmak için, kolaycı bir yola, genç Marx'ın eserlerindeki hümanizme sarılma sürecini başlatması gibi. Ama, Gerratana'nın Althusser'e hak verdiği daha önemli nokta, Stalin dogmatizminden kurtuluşun, o zamana kadar baskı altında olduğu için etkisini gösteremeyen bir «Marksist felsefe»nin kurtuluşu demek olmadığını kabullenmesi. Çünkü, diyor Gerratana da, ortada kurtulan bir şey varsa, bu ancak **olan** bir şeydir. Stalin dogmatizminden kurtuluş anında Marksist felsefe adına ne vardı ki, Stalin'den kurtulmuş olsun? Bir bakıma, çok bir şey yoktu. «Felsefe» sözünü duyar duymaz felsefenin bilinen kalıplarını hatırlayan, ayrıca, Marx ile Hegel arasındaki belirsiz bağlantı dolayısıyla, Marx'ın felsefede boş bıraktığı sayfaları, Hegel'i yeniden yazarak doldurmaya çalışan birkaç şüphesiz iyi nitelikli Marksistin çabaları. Bunların başında Lukacs'ı sayabiliriz. Plekhanov en kuvvetli olduğu alanda, felsefede bile, Marksizmin «pre-historyası» niteliğini pek fazla aşmış değildir. Önemi, bu felsefeyi üretken bir biçimde geliştirmekten çok, Rus halkına **aktarma-**

sında yatar. Ama bu bile, bazı önemli yanlışları içeren bir aktarmadır. İtalya'da Labriola'nın yaptığı da bundan pek farklı değildir. Dönemin Alman Marksist filozofları, Hegel'e belki herkesten fazla «mahkûmdular».

Ama sorunu burada bırakmak olaya biraz aşırı bir karamsarlıkla bakmak oluyor. Marksist felsefe olarak ortada çok bir şey yoktu belki; ya da, Marksist felsefe adı altında varolanlar, yeterli değildi. Öte yandan, Marksist felsefeyi yapmanın imkânları ortadaydı. Şüphesiz öncelikle Marx'dan kalan metinlerde atılmıştı temel; ama Lenin'in söyledikleri de vardı. Lenin bir filozof olarak felsefeye baktı ve bu konuda çok önemli şeyler söyledi. Ne var ki, bütün Stalin dönemi, bu söylenenlerin tam tersini içeren teorik/pratik tavırların mutlaklaştırılması dönemi oldu. O'dan bir felsefeyi yok etmedi belki Stalin; ama olabileceğın önüne geçti. Bu bakımdan, Stalinist dogmatizmden kurtuluş, şüphesiz olandan fazlasını kurtaramazdı; ama olabileceklerin engellenmesi dönemi de, en belirleyici engellerin ortadan kalkması bakımından, sona ermişti.

Bu bölümde, Gerratana'nın Althusser'e yönelttiği suçlamalar haklıdır. Althusser ilk döneminde Stalin konusunu sessizlikle geçiştirmeye çalışır; bir iki söz söylediği zaman da, Stalin'e değer tanır gibidir. Özellikle de Stalin'in iyi bir Lenin yorumcusu olduğunu söylemek, vahim bir teorik yanlış. Aslında, herhangi bir Stalin eleştirisinin temelinde mayın döşemek gibi bir şey. Burada, Althusser'i savunmaktan çok, kendimi ve daha birçoklarımızı savunmak için bir parantez açmak ihtiyacını duyuyorum. Stalin'e karşı çıkarak, Stalinizmi eleştirerek bilinen birtakım burjuva kampanyalarının paraleline düşme korkusu üzerimizde öylesine ağır basıyordu ki, göz çıkarıp gerçekler karşısında bile, sessizliği tercih ediyorduk. Bildiklerimizin dehşeti yüzünden, yenilerini araştırıp öğrenmekten kaçınıyorduk. Öyle ki, neredeyse Marksizme inandığımızı kendimize ispatlayabilmek için çekmemiz gereken bir «cereme» idi, Stalin'e katlanmak. Kökeni gene Stalin'den gelen bir sosyalist namus anlayışıyla, kolun yen içinde kırılması gereğine inanmıştık; kırılan kol yenden dökülse bile, bir şey olmamış gibi

görünmeye çalışıyorduk. Bağlanmanın bu teorik olarak yanlış olsa da kaçınılmaz biçiminin tortularından bir militanın kendini büsbütün sıyırması kolay bir iş değildir. Özellikle de, Stalin'e eninde sonunda yöneltmesi gerektiğini bildiği eleştirinin sağdan kaynaklanması tehlikesine karşı uyanık bulunmak istiyorsa.

FİLOZOF OLARAK STALİN

Bu bölümde (ve daha sonra) Gerratana'nın vurguladığı konu, Stalin'in felsefi **amatörülüğü**. Bu kelime belki de Gerratana'nın nezaketini yansıtıyor, çünkü söylemek istediği, felsefi **cehalet**. Althusser'e içerliyor, Stalin'in «cehaletten» ötürü yaptığı şeyleri, sanki sahidan felsefi bir tavrı varmışçasına ele aldığı için. Bu alandaki cehaletin veya daha ilimli bir deyimle, yanlışların, politikaya da ister istemez yansıtacağını söylüyor. Althusser de, «teorici» sapmasının bilincine varıp, felsefe ile politika arasındaki bağlantıyı görünce, Stalin'e karşı yeni bir yaklaşımın gereğini kavradı, diyor.

Bence bunlar çok doğru yargılar değil. Felsefe ile politika arasındaki bağlantı herkesin bildiği bir şey. Ama aradaki gidis-gelişi Gerratana gibi kurduğumuzda, Stalin'in politik suçlarının felsefi cehaletinden kaynaklandığını da ileri sürebiliriz ki, bu da, Gerratana'nın Althusser'e karşı çeşitli benzer uyarıları kadar ciddi bir yanlış olur. Stalin'in bir felsefe amatörü olduğunu söylemek ne derece doğru ve bu pratikte neyi açıklar?* Asıl sorun, Stalin'in felsefede söylediği ile politikada yaptığı arasındaki özsel bağı göstermek (ki bunu Gerratana yapıyor). Ve orantıyı öbür türlü kurmak, yani, Stalin'in politik pratiğinin, felsefi müdahalelerinin biçimini belirlediğini göstermek. Stalin, felsefe alanında, Lenin ne kadar amatörse, Mao ne kadar amatörse, meslekten yetişme filozof olmayanlarımız ne kadar amatörse, o kadar amatördü. Stalin de felsefeyi, hiç değilse biçimsel olarak, başka Marksistlerin kullandığı gibi kullandı. Yani, politikadan teoriye ve teoriden politikaya bir müdahale kertesini olarak. **Parti Tarihi**'ne eklediği ve o zamandan beri, genç kafaları dondurmak bakımından eşsiz bir işlev görmüş olan ünlü felsefi metninde mekanizm, evrimcilik v.b. varsa, bütün bunlar pratiğinde de,

Birikim 34/12

vardı. Yani, demin dediğimiz gibi, «teori/pratik» birliği Stalin'de tamdır, —kusursuzdur bu, tamamen ters bir teoriyle tamamen ters bir pratiğin birliği olsa da. Tarihi bir adamın bilgisizliğiyle açıklamaya niyetimiz yoksa, Stalin'in felsefe alanındaki amatörülüğü, bizim için çok değerli bir bilgi değil.

Kendisi azımsanmayacak bir filozof olan Althusser'in, hiç değilse ilk döneminde, Stalin'i felsefe alanında da ciddiye alması nereden kaynaklanıyor? Gerratana bunun cevabını vermiş. Sözkonusu metinde, Hegelci «olumsuzlamanın olumsuzlaması» kategorisinin çıkarılmış olması, Hegel'e karşı mücadele veren Althusser'e, Stalin'in parlak bir görüşü gibi geliyor. Bu konuda ben de, Althusser'in atla arabayı ters koyduğu görüşünü paylaşmaya hazırım. Hegel'in Marksizme verebileceği zararı azımsayanlardan değilim ama, Stalin'in **filan vermiş olduğu** zarar bundan hiç aşağı kalmıyor.

Gerratana'nın bu «olumsuzlamanın olumsuzlaması» konusuna değinmiş olması, bana da, bir iç monoloğu seslendirme fırsatı veriyor. Bilinmesi gereken, ama bilinmiyormuş gibi davranılan bir sorun var. Engels, «olumsuzlamanın olumsuzlaması» kategorisini, diyalektiğin üç yasasından biri olarak öne sürer (**Doğanın Diyalektiği**'nde). Örneğin Mao, bu yasa için, «böyle bir şey hiçbir şekilde yoktur,» der. Stalin ise sözkonusu metninde dört yasa saymış, ama Engels'in üçüncü yasasını es geçmiştir. Lenin de böyle bir yasa sayımına girişmiştir, ama onun daha kendine özgü bir yaklaşımı vardır. Tanımlayıcı özelliği, Mao veya Stalin gibi basite indirgemekten yana formülleyicilerin tersine, yasa sayısını iki elin on parmağı, hattâ bir elin beş parmağı ile sayılacak küçük bir rakama indirmeye çalışmaktansa, bu sayıyı çoğaltarak hayatın karmaşıklığını göstermeye çalışmasıdır. Lenin on altı kural sayar. Bu sayılanlar arasında da, Engels'in üçüncü yasası yoktur.

Şimdi, bir noktaya dikkat edelim. Konumuz, diyalektiğin yasalarını tesbit etmek değil. Yapılanların doğruluğunu burada tartışmayacağız. Ancak, biliyoruz ki, diyalektiğin yasalarını tesbit etmek, Marksistler için hayatî bir teorik sorundur. Burada, biz benim-

seyelim veya benimsemeyelim, Marx-Engels döneminden sonra yaşamış üç büyük Marksist teorisyenin, Engels'e karşı belli bir tavırla karşılaşıyoruz Engels diyalektiğin yasa olarak bir kural koyuyor, öbürleri bunu yok sayıyor. Bu, ne demektir? Bu sonraki üç düşünürün Engels'e karşı **örtük** eleştirisi demek değil midir? Engels bir şey söylemiş, onlar bunu kabul etmemişlerse, bu, onların Engels'i yanlış buldukları anlamına gelmez mi? Bu anlama gelmezse, ne anlama geleceğini merak etmemek elde değil. Belki de hiçbir anlamı yok!

Demek ki, Lenin, Stalin ve Mao, şu sınırlı diyalektik örneğinde, Engels'i **sessizce** eleştirmişlerdir. (Ve zaten Engels'i bağıra çağıra eleştirmenin ne anlamı vardır, —ne de gereği— Engels kadar saygı duyabileceğimiz kaç kişi var tarihte?) Bu sessizlikten ötürü de eleştiri ya **bilinmemektedir**, ya da **görmezlikten gelinmektedir**.

Ama Marksizm bugün öyle bir noktaya geldi ki, bu gibi eleştirileri sessizce yapamayız, yapmamız doğru da olmaz. Klasiklerimiz veya klasik olarak kabul ettiklerimiz ortadadır. Gerratana'nın yazısında görüldüğü gibi, biri çıkıp Marksizmin Hegel'le ilgisi olmadığını söyler ve Stalin'i kanıt gösterir; bir başkası da çıkar ve Marksizm'in Hegel'i devam ettirdiğini söyler —kanıt olarak da gene Stalin'in bir başka metnini gösterir. Demek ki kendi kolumuzu sıvayıp bu işin köküne inmemizin zamanı gelmiştir.

Ama biz, örneğin Kivılcımlı ile ilgili bir polemikte, Engels filan konuda yanılmıştı, dersek, bunun üzerine bin türlü tezvirat kurulabilir. Bunun açıklaması nedir? Bilmemek mi, kötü niyet mi?

Falan eleştirilemez, filan eleştirilemez tavrı da, herkesten çok Stalin'le sinmiştir Marksizme. Marksist ustalar böylece, skolastik bir anlamda, **otoriteleştirilmişlerdir**. Oysa biz diyoruz ki Marksizm bir bilimdir ve biliyoruz ki bilim kavramı ile otorite kavramı bir arada bulunamaz. Bir adam otorite haline getiriliyorsa (Marksist ustaların hiçbiri sağlığında kendini «otorite» olarak görmemişti), bu otoriteden yararlanacak bir başkası vardır. Örneğin, Lenin bir «otorite» haline getiriliyorsa, onun bu otorite oluşu, bir başkasının da onun adına otorite oluşunu sağlayacaktır. Bu,

Birikim 34/13

kim olabilir? Leninizm'in İlkeleri kitabının yazarı dışında? Gerratana, yazısının bu sayıdaki bölümünde Stalin'den bir örnek veriyor ki, tam da bu bağlamda anılması gerek. Örnek, Kamanef ile Zinovyef'i, Troçki ile mücadelesinde nasıl, sonra onları tasfiye ederken nasıl değerlendirdiğiyle ilgili. Aynı **Toplu Eserler**'in iki ayrı cildinde söylenenler korunc bir siyasal sinizmin kanıtı. Bugün yaşayan Marksistler, buna «diyalektik» demek veya dememek arasında bir seçme yapma durumunda. Kabullemek, her zaman kolaydır. İsteyen, bu diyalektikle yaşar. Kabul etmeyen ise, diyalektik bu değilse, diyalektiğin ne olduğu sorusunu da bir kere daha cevaplandırmaya girişmek zorundadır. Bu girişim ne kadar çetin olursa olsun. Ayrıca bilmeliyiz ki bu, bir ohlak sorunu da değil, canalıcı politik sorunun ta kendisidir. Hangi politika ile nereye varılacağı sorusu.

Anti-Stalinizmin anti-Komünizmin anlamına geleceği korkusu ile, bu soruyu sormaktan yıllarca kaçındık. Gerratana'nın bu metinde dediği gibi, bu korku bizi, burjuvazinin olmamızı istediği yere getirdi. «Marx-Engels-Lenin-Stalin» sıralamasına, gerçekten, burjuvazinin hiçbir itirazı yok. Marx ve Engels, zeki adamlardı, akıllı adamlardı. İyi niyetliydim. Dünyayı kurtarmak için bir teori geliştirdiler. Lenin de aslında iyi adamdı (hiçbir akıllı başında burjuva tarihçisi Lenin'in «kötü adam» olduğunu savunmaz). O da, insanlara iyilik ettiği inancıyla devrim öncüsü oldu. Çok yaşamadı; yaşasa, kendi ideallerini çiğnemek zorunda kalacaktı. Çünkü insanlar kötü, politika çirkindir ve dünya değişmez. Lenin gene görece temiz ayrıldı aramızdan. Gerçeğin teoriye uymadığı olgusunu keşfetmek, Stalin'e düştü. Bir yandan elindeki teori, bir yandan karşısındaki dünya gerçekliği-bunlarla ne yapılabilirse, Stalin de onu yaptı. Böylece, Marx - Engels - Lenin - Stalin sıralaması çok doğru bir sıralamadır. Bir teorinin gerçekleşme sürecini kusursuz bir biçimde dile getirir: Taktik bilen burjuva, bu dört ada duyduğu nefreti sonuncuda toplar, ilk üçüne çok ilişmez. Ama sonuncu için her söylediği, aslında ilk üçünü yıkmak içindir. Bu da, yukarıda söylediğim seçmenin bir başka türlü dile getirilişi. Bu mantığı kabul edecek miyiz, etmeyecek miyiz?

«DOĞRU/YANLIŞ» SORUNSALI

Bu başlık, Stalinizm sayısındaki yazımın da ara başlıklarından biriydi. Bu kelimelerle dile getirmek istediğim sorun, Marksizmin ve tarih biliminin en çetin sorunu belki de 30/31. sayıdaki yazıda olduğundan daha yakın değişim sorunun çözümüne. Ama Gerratana'nın yardımıyla belki soruyu daha açık seçik koyabilirim.

Gerratana, «Kavram ve Gerçeklik» ara başlığını taşıyan bölümde, Althusser'le, bana çok önemli görünmeyen bir deyim in yerinde olup olmadığını ve ne ölçüde yerinde olabileceğini tartışıyor. «Stalinizm» mi demeli, «Stalin sapması» mı demeli, «kişi putlaştırması» mı demeli v.b.? Althusser'in teorik içerikten yoksun bulduğu «kişi putlaştırması» deyimini Gerratana'ya göre «belirli bir tarihî dönemdeki Uluslararası İşçi Hareketinin gerçekliğini tanımlamakla kalmamakta, fakat o gerçekliğin çelişkili karakterini de göstermektedir.» Bu söz bence yetersiz. Hangi «belirli bir tarihî dönem»? Stalin geldi geçti. Çin'de Mao, uzun ömrü boyunca en azından resmî politik söylem düzeyinde karşı çıkılmayan bir önder olarak bütün topluma egemen oldu. Bugünkü ÇKP yönetimi onun politikasını en canalıcı noktalarında değiştirirken, Mao'ya verilen peygamber rolüne hiç ilişmiyor ve bütün yapılanlar hâlâ Mao adına yapılıyor. Küba'da devrimden bu yana Kastro var. Öteki Komünist önderlerden farklı özellikleri var belki Kastro'nun, gereğinde kendini eleştirmekten kaçınmıyor. Bir keresinde, «ben bu işi beceremedim, size de yerime başka birini koymanızı önereceğim; ama böyle birini bulabileceğinizi de sanmıyorum» demişti, bir milyon kadar insana. Hiç şüphem yok bu sözlerin içtenliğinden. Ne var ki, Kastro da Küba toplumunun tartışılmaz önderi. Arnavutluk'da Enver Hoca'nın yeri bundan farklı değil. Kuzey Kore'de ise, «kişi putlaştırması» bir yana, tarihin ilk «sosyalist hanedanı» var. Bu noktada, artık bazı soruları sormaktan korkmayalım: biz ki sosyalizmin bütün kitleleri etkinleştirdiğine ve tarihte görülmemiş bir biçimde politik karar mekanizmaları içine soktuğuna inanırız. Eşitliği yönetenle yönetilen arasındaki ilişkinin ortadan kalkışını sosyalizm ile özdeşleriz, bu uyumsuzluk karşısında bir şeyler düşünmek zorundayız. Gerratana'nın dediği gibi, «belirli bir tarihî dönem» sözkö-

Birikim 34/14

nusu değil, çünkü zamanda ve mekânda durmadan kendini yeniden üretiyor bu durum.

Sosyalizmin bugünkü bölünmüş yapısı, bu durumu biraz daha rahatlıkla görme imkânını bize veriyor. Ama hâlâ tek-yanlı görüyoruz. Örneğin, ÇKP yanlısı olmayanlar, Mao'nun peygamberleştirilme sürecini açıkça görebiliyor; Mao'nun sözüne uymayan bir pratiği kitleye kabul ettirmek için girişilen teorik cambazlıkları da aynı rahatlıkla izleyebiliyor. Ama sıra herkesin kendi «put»una gelince, bu görüş açıklığı kayboluveriyor.

Burada bir ilginç noktaya kısaca değinmek istiyorum. Yukarıda saydığım önderler, iktidara gelmiş kişilerdi. İktidardan sonra, «kişi putlaştırması» denilen mekanizmanın işleyiş sürecine girmişlerdi. Ama bir de, Troçki gibi, iktidara gelmemiş bir sosyalist öncünün, kendi taraftarları arasında nasıl benimsendiğine bakalım. Burada putlaştırma, öteki örneklerden daha az değil. Bütün doğruları Troçki söylemiştir, bütün kötülükleri de hasımları yapmıştır. Aynı derecede basit bir şema.

Buradan varmak istediğim nokta şu: kişi putlaştırması sadece iktidar sonrası «reel-politiğin» bir zorunluğu da değil. Bunu yapan biziz, biz Marksistleriz. Marksizmin bir bilim olduğuna, bilimle otoritenin uzlaşamayacağına, bilimin zorunlu olarak yanlışlar ve doğrularla ilerleyip gelişeceğine inanan bizleriz. Bilimsel düşünce mutlak doğru değildir ve Marksizm bilimsel düşüncedir; gelgelelim, Marx mutlak doğrudur. Lenin mutlak doğrudur, Stalin mutlak doğrudur, Mao mutlak doğrudur, Troçki mutlak doğrudur.

Kişi putlaştırması deyimini bence de çok yetersiz. Çünkü, bir abartmayı anlatıyor sanki, bir fazlalığı. Kişi putlaştırması olmuşsa ve bu yanlışsa, demek ki kişileri putlaştırmamalıyız. Yani, bu fazlalığı atmamız, bu aşırılıktan vazgeçmeliyiz. Oysa bence kişi putlaştırması Marksizmde, neredeyse heyecan fazlalığı denebilecek bir abartmaya tekabül etmiyor, bedende çıkan fazladan —ameliatla alınabilecek— bir ur değil. Bir fazlalığa değil, tersine bir eksikliğe tekabül ediyor: demokrasi eksikliğine.

Demokrasi, Marksizmin kendi içinde eksiktir demeyeceğim. Marx ve Engels elbette demokratlar. Lenin elbette demokratı. Ama

özellikle iktidardaki Marksistler, **Devlet ve Devrim**'de söylenenleri gerçekleştirmediler. Böylece, Marksist düşüncede, demokrasi sorununa karşı ciddi bir belirsizlik, bulanıklık ortaya çıktı. Devrimci mücadelenin ve devrimci militanın belirli bir anlayışı, devrimci örgüt içinde demokrasinin varolmasını büyük ölçüde güçleştirir; iktidar sonrasında, da örgüt içinde gerçekleşemeyen demokrasinin toplum içinde gerçekleşmesi büsbütün güçleşmiştir. Bunun somut tarihi üzerinde daha ayrıntıyla durmak gerekiyor. Ama daha önce, soyut düzeyde, «doğru/yanlış» sorunsalı ile demokrasi arasındaki bağıntıyı ele almak istiyorum.

Marksist bilgi teorisinde, «mutlak bilgi» anlayışı yoktur. Bu, daha ilk basamakta, bilgi sorununun **dogmatik olmayan bir biçimde** konulmuş olması demek. Ama Marksistler, bilginin mutlak olmadığını söylerken, görece epistemoloji tutumlarına düşmek ve özellikle agnostik tutumlara kaymaktan sakınırlar. Bir dönemin genel bilgileri çevresinde, yaklaşık bilgi mümkündür. Öte yandan, bilginin mutlaklaştırılmaması, Marksizmi «açık bir teori» haline getirir.

Bu, sadece bilgi üretimi düzeyinde olan «açıklık». Bunun yanında, bir de bilimsel bilginin topluma mal edilmesi süreci var. Çünkü bir şeyin doğru olması, otomatikman kabul edilmesi demek değildir. En basit bir örnek, toprağın kolektifleştirilmesi. Toprağın kolektifleştirilmesinin gerekli olduğunu, doğru olduğunu, yararlı olduğunu teorik düzeyde kusursuz bir şekilde anlatabilir, en yetkin formüllerle ispatlayabiliriz. Ama bunu, toprağı kolektifleştirilecek insanlara kabul ettirmek, ayrı bir şeydir. «Doğrunun toplumsallaştırılması» diyebileceğimiz bu ikinci olay, birçok sosyalistin zihninde, olduğundan çok daha basit bir biçimde şekilleniyor. Böyle bir durumda, «biz bu kolektifleştirmeyi yaparız; kolektifleştirme bilincinin yaygınlaşmasını beklemeyiz. Yapılan iş halkın çıkarına olduğuna göre, halk bunu nasıl olsa anlar. Önce direnseller de, olay gerçekleşikten sonra, kendi yararlarının gözetildiğini görürler» denilebilir, çok zaman denmiştir. İşte bu, kitle bilincinin işleyişinin yanlış bir değerlendirilmesidir. Yapılan işin «doğru» olması, sözkonusu kitlelerce benimsenmesini zorunlu kılmaz. Bütün ideolojik ko-

şullanmalar ve benzerleri düşünülürse, bunun süreci çok farklıdır. Sonuç olarak, kitleyi ikna etmeden önce yapılan **doğru iş, yanlış** vargılar yaratır. Çünkü araya bir «zorlama» işlemi girmiş, bu işlem, yapılan genel işten bağımsız tavırlar oluşmasına yol açmıştır. Kâğıt üzerindeki teoriden tabana, bireyler arası ilişkilerin karmaşık ve girift ağına girdikçe, bütün uygulamanın görünümü değişir.

Burada alınacak karar, belki bir öncelik sorundur. Kolektifleştirme, toplumun bütünü kapsayan belirli bir ekonomik programın parçası olarak, âcil bir uygulama olabilir. Programı yürürlüğe koyarak, ekonomiyi **dönüştürürüz**. Ama bu bağlamda ekonomiyi dönüştürmek, insanları dönüştürmekten çok daha kolaydır. Aslında, insanlar da dönüştürülmüş olur, ama bizim tasarladığımız yönde değil. Çünkü programın şöyle veya böyle uygulanması, değişik tipte örgütlenmeler, değişik tipte kurum ve yapılar getirir. En kaba deyimle, «yukarıdan aşağıya» ve «aşağıdan yukarıya» diye anlattığımız farklı süreçlerin kendilerine özgü kurum ve yapıları. İşte bu kurum ve yapılar, bizim istediğimiz tarzda bir dönüştürmenin yapıları olabilir ya da bu dönüştürmeyi engelleyen yapılar olabilir. Bütün bunlar, tasarladığımız programın **uzun-vadeli** «doğruluğundan» bağımsızdır. Ekonomiyi dönüştürerek insanı dönüştürmek gibi bir uygulama, üstyapının, ekonomik temelin bir «gölge-fenomeni» olduğu anlayışından kaynaklanır. Yani, temel, dönüştürülünce, bir süre sonra insanlar da temele uyumlu biçimde dönüşecektir. Oysa artık kesinlikle biliyoruz ki bu tarz **indirgemecilik** yanlıştır. Çünkü biz, anlattığımız türden bir zorlayıcı müdahaleyi yaptığımız anda, yalnız ekonomik temele değil, üstyapıda da, aynı anda, müdahale etmiş oluruz. Yapıların dolaysızca birbirine indirgenemezliği gerçeği nedeniyle, altyapıda «doğru» yönde yaptığımız müdahale ile üstyapıda «yanlış» yönde yaptığımız müdahale, üstyapıda kendi özerk gelişmelerini —ve çelişmelerini— yaratır. Sonuçta, her iki yapı arasında uyarılıklar değil, kesin bir uyarsızlık oluşur. Bunlar, her türden Jakobenzmin, «halk için halka karşı» devrimciliğin kaçınılmaz sonuçlarıdır.

Şimdi bir de bu olayın başka bir görünümüne bakalım. Kolektifleştirmede böyle bir yol tutulmadığını, toprağın kolektifleştirilme-

sinden önce, kolektifleştirme anlayışının ilgili kitlelerin bilincinde kolektifleştirilmesine öncelik verildiğini düşünelim. Bu durumda, toplumsal sürecin aşağıdan yukarıya örgütlenmesinin gerektirdiği kurumlar doğacaktır. Süreç belki daha ağır ilerleyecek ama altyapı/üstyapı bölünmesi önleneyecektir. Programı tasarlayan «bilgi üretimi merkezinin,» bilginin toplumsallaşması yoluyla, yaygınlaşması, sorumluluğun, katılmanın paylaşılması ve yaygınlaşması sağlanacaktır. Bu, bildiğimiz deyimle, bir «konsensus» (fikir birliği) durumudur. Daha önceki yazılarımızın bazılarında değindiğimiz, **historisist** tarzda kavranmış «toplumsal doğru» böyle oluşur. Söz konusu işlem ve tasarısı, kitlece benimsenerek, «dönemin doğrusu» haline gelir. Ama şimdi bir de, yapılan işin içinde bir bilgi yanlışı, bir değerlendirmeye yanlışı olduğunu düşünelim. Kolektifleştirme biçimi, topluma kazandırmayı kitle halinde tasarladığımız ekonomik ilişkiler bütünlüğüne uygun düşer de, tasarının belirli parçalarında uygunsuzluklar bulunabilir ya da programın bütünü, önceden sandığımız gibi, ekonomik ilişkiler bütünlüğüne uymayabilir. Böyle bir durumda, program konusunda verilen kararın **yaygınlığı**, olayın temelindeki bilginin **doğruluğunun garantisizliği** değildir. Bir uzmanlar grubu yanlışı yapabileceği gibi, daha geniş bir kitle de yanlıştır. Bu, Marksizmin daha ilk basamağında, yukarıda değindiğim gibi, bilgi teorisi düzeyinde veri olarak kabul ettiğimiz bir şey. Gerçeklik her zaman için bizim tasarılarımızdan daha geniştir. Şu halde, bir belirli konuda kitle içinde «konsensus» sağlanmış ve bizim tüm örgütlenme biçimlerimiz bu türden «konsensus»ların sağlanmasına yöneltilmiş olsa da, kararlarımızın her zaman için eleştiriye açık olması gerekir. Şüphesiz, gene aynı «konsensus» mekanizmalarına sunulmak üzere, yeni önerilere de açık tutmalıyız kurduğumuz yapıları.

Bütün bunlar, «muhalefete açık bir yapı» gerektirir. İşte bu, özellikle Stalin'den sonra —ama yalnız Stalin'den ötürü değil— çoğu sosyalistin kabullenmeye razı olamadığı bir şey. En azından, kâğıt üzerinde veya teoride kabullenmeye yanaşsa da, pratikte derin bir tepki duyduğu olay. Muhalefet kâğıt üzerinde kabul edildiği içindir ki, hemen her örgütsel birlikte, gerçek anlamda muhalefet olma-

ya başlayan eğilim derhal **tasfiye edilir**. Sosyalist hareket bu mekanizmaların rahatlatıcı, haklı gösterici terminolojisini de bulmuştur. Tasfiyeaen sonra örgütün «arındığını» iddia etmesi gibi.

Kitiyle gerçek anlamda ilişki kuramayan devrimci hareketlerde bu tür sekterliklere daha çok raslanır. Sürecin mantığını şöyle izleyebiliriz: Ben Marksistim ve Marksizm bir bilimdir. Ben bilimi çeşitli olaylara uygulayarak bu olayları yorumluyorum. İçtenlikle bir Marksist olduğuma göre, ve ikincisi, Marksist yöntem doğru bir bilimsel yöntem olduğuna göre, vardığım sonuç doğru olmalı. Ama X, benim vardığım bu doğru sonucu kabul etmiyor, tartışıyor benimle. Bu, ne anlama gelebilir? X için böyle diyor yanlış bir fikir üstünde? Benim önerdiğim doğru yolun uygulanmasını istemiyor olmalı. Niçin istemez? Ya kendi yapısında bazı öğeler var, doğru düşünmekten onu alıkoyan; ya da, bir art niyeti, kötü bir kastı var. Birinci alternatifi düşünüyorsan, X'in kimliğine bakarak çeşitli açıklamalar mekanizmaları kurabiliriz. Örneğin X'in «küçük burjuva kökeni», doğruyu görmesini engelliyor olabilir. Tatalım ki X, işçi kökenlidir. O zaman da, ters bilinçlenme sonucu, «uvriyerist eğilimli» olduğunu düşünebilirim (yani aslında «küçük burjuva kökeni», «uvriyerist», «kariyerist» ve benzeri deyimler, çoğu zaman karşıımızdaki adamın **bize göre yanlışlığını** kanıtlamak için kullandığımız, gerçek bir teorik içerikten yoksun, ideolojik kalıplardır). Köken filan, altta yatan neden ne olursa olsun, X benim doğru önerime karşı çıkmakla, işçi sınıfı hareketine karşı çıkmaktır, çünkü ben, içten bir Marksistim ve dolayısıyla işçi sınıfını temsil ediyorum, onunla özdeşim. X benden ayrılırsa, işçi sınıfına da karşı. Bana karşı çıktıkça, işçi sınıfına karşı çıkıyor ve dolayısıyla burjuva politikası yapmış oluyor. Öyleyse, potansiyel olarak, bir burjuva ajanının yapması gereken şeyi yapıyor. Bunun da adını koymuşuz: «objektif ajan». X beni çok kızdırırsa, o zaman onun «sübjektif ajan» olduğuna da karar verebilirim. Çünkü ben içten bir Marksistim ve **dialektik benim elimde**. Ben doğruysam benim gibi düşünmeyen yanlıştır ve yanlış olan sadece ve sadece emperyalizmin ajanı olabilir. Şimdi değilse de varacağı yer eninde sonunda orasıdır.

Devrimci hareket Türkiye'de bir gençliği nedeniyle, bir de sınıf mücadelesinin gelecekteki sertliği nedeniyle, çalkantılı bir biçimde gelişti. Başka ülkelerde sosyalistler zaman zaman böyle düşünmüş olsalar da, bu zihniyetin sonuçları bizde olduğu kadar trajik biçimlerde somutlaşmadı. Bizde ise kendi kafamıza sığdırdığımız inandığımız doğruya inandırmaları gerekçesiyle —bu inançsızlık ufak bir nüanstır ibaret olsa bile— hattâ arkadaşımızı bile öldürdük. **Bu korkunç bir şeydir**.

Buraya varmayan, ama gene de korkunç olan başka şeyler de var. Sözü ettiğim çalkantıdan ötürü, saf değiştirme olayı, çok sık raslanan bir olay devrimci hareketimizin bütününde. Bir adama raslıyorsunuz, filan devrimci gruptan. Kendi benimsediği çizgiyle ve kendisine karşı saydığı çizgilerle ilgili olarak, son derece kesin şeyler söylüyor: «Bu böyledir, arkadaş» diyor, masaları filan yumrukluyor. O doğru, siz yanlıştınız, kesinlikle. Aradan altı ay geçiyor. Aynı adama raslıyorsunuz. Ama ne olmuşsa, arkadaş safını değiştirmiş. Bakıyorsunuz gene aynı kesinlik, gene aynı küçümser, suçlayıcı tavır. Gene o doğru, siz yanlıştınız. Böyle adamlar karşısında, yanlış olmak bir mukadderat halinde. Soruyorsunuz, «altı ay önce böyle demiyordun» diye hatırlatacak oluyorsunuz. «O zaman yanlış değilmişim,» diyor. «Ama şimdi doğru çizgiyi buldum.» Düşününüz ki bu işin bir garantisizliği yok; altı ay sonra daha da doğru bir başka çizgiyi bulabilir bu devrimci arkadaş. Ama bir şeyi kesinlikle biliyorsunuz. Bu altı ay da geçince, arkadaş gene doğru olacak, siz gene yanlış. Bütün bu değişkenlik içinde, değişmeyen öge bu.

Doğru ile özdeş, kafatası boşluğu içinde bütün bir doğruyu taşıyarak yaşadığına inanmak, belki de güzel ve rahat bir şeydir. Bireysel düzeyde insana huzur verdiğini, kendine güven sağladığını, Amerikan okullarından yetişmiş psikanalistler de söyleyebilir bize. Ama bu Marksizm değildir. Kafama sığdırabildiğim bir dünyayı kurmak için, uğraşmaya değmez. Ve aslında, kafama sığdıramadığım «yanlış» diye kovup atmak zorunda saydığım için kendimi, yaptığım ya da yapacağım iş dünyayı, hayatı yoksullaştırmaktır. Müzik adı altında benim kafamdaki sığ tasarımlara uymuyor di-

ye, dünyayı bir Şostakoviç'den yoksun kılmakta tereddüt etmem. Hücre üstüne çalışmasıyla dünyanın birkaç biyologu arasına giren ve Nobel alan bilim adamını, genetik üstüne önerdiğim ideolojik teze uymadığı için partimden kovarım. (Stalin değil, FKP kovdu Monod'yu; Lissenko'yu kabul etmediği için) Önemli önemsiz, büyük küçük, bir sorunda anlaşmazlığa düştüğüm militan omuzdaşıma, kuracağım o çok «doğru» dünyada yer bulamadığım için, onu da temizler yürürüm. Benim «bilimsel doğru»mun dünyasını kurmak üzere, kafama sığdıramadığım her uzantısını budaya budaya kuşa çevirdiğim o dünya adına. Ve sonunda bu dünyayı insanlar için, somut insanlar için yaşanamaz bir yere çevirdiğimde, onlara söyleyeceğim, «benim gibi olursanız siz de bu dünyanın güzelliğini anlarsınız; beğenmeyecek kadar nankör ve kafasızsanız, siz de doğruya ihanet ediyorsunuz, hainlere ne yapmak gerekiyorsa onu yaparım.» demek olacaktır. Bu anlattıklarım, ne yazık ki «bilim-kurgu» değil.

Şimdiye kadar pek çok insan, dünyayı kafasına sığdırmış «Marksistlerin» yaptığı uygulamaların ne demek olduğunu gördü. Ama kendimizi kendi içimizden zayıflatmayalım diye sustu, bekledi, filan. Oysa sustukça, asıl o zaman zayıflıyorduk içten içe. Anlatmak istediğim olayı benden çok daha iyi anlattığı için, Nazım Hikmet'e bırakıyorum sözü;

Otuzdokuzuncu Yıldönümüne Armağanımdır

Hacı Oğlu Salih memleketimdendi,
Karadenizden.

Kocaman gözlü, kocaman burunluymdu.
Dazlaklı.

Komünistti on dokuzdan.

Dövüştü.

Hapislere düştü.

Yattı Ankara'da, Kırşehir'de.

Sonra, geçti bu yana,

yani ikinci vatana.

Baytardı, Kirofabat köylerinde hasta keçilere baktı.

Yıllar, eğriilen bir yün ipliği gibi aktı
namuslu, çalışkan parmaklarından.

Sonra, 49'da, Moskova'da, Martin onuncu

oturmuş Engels'i okuyordu

geldiler

götürdüler

sürdüler Altay bucağına.

Ne bir dağ devrildi içinde,

hattâ ne bir toprak parçası kaydı,

yalnız inme indi sağına,

altmış yedi yaşındaydı.

Altı yıl Hacı Oğlu Salih

kutladı devrimin yıldönümünü

telörgüler ve kurt köpekleriyle çevrili

ve öldü bir bahar günü

elli kişilik barakasında.

Bu akşam Moskova'da bayram eyledik,

kutladık devrimimizin yıldönümünü.

Dolaştı türkü söyliyerek alanları Marks

Engels

Lenin

ve temize çıkma kâğıdı Salihin...

Şiir, elli altının. Ölümünden bir yıl sonra, temize çıkmış Salih. Mustafa Suphi ile Baku kongresinde bulunan Salih Hacıoğlu. Onu böylece sürgüne gönderenler, Stalin'e ve polisine ihbar edenler, şimdi «kişi patlaştırması»na son verileli, Stalin'i anmıyorlardır resmi konuşmalarında. Ya da Stalinizmi eleştiriyorlardır. Kendileri, o günlerdekenden daha da sorumlu yerlere varmışlardır belki bugün. Kendi ülkelerinin, partilerinin kaderinde doğrudan doğruya söz sahibidirlere. Ve kafalarına sığdığından hiç şüpheli etmedikleri «sosyalist toplum»un yüce menfaatleri için, daha nicelerini temizlemeye hazırdirler elan.

BURJUVA-İDEOLOJİK SORUNSALIN BİR ÖGESİ OLARAK DEMOKRASİ

Çoğumuzun, büyük çoğunluğumuzun, pek fazla inceleyip düşünmeden, bir olgu gibi kabul ettiğimiz bir şeydir, her ideolojinin ve her ideoloji ögesinin bir sınıf temeli olduğu. Bu perspektif içinde bakıldığında, «demokrasi», tarihî olarak, burjuva ideolojisinin bir ögesi, bir parçasıdır. Bir sınıfın ideolojisinin bir ögesini, başka bir sınıfın ideolojisine yabancı sayma eğilimindeyse, böyle bir mantık sonunda, demokrasinin işçi sınıfı ideolojisine yabancı olduğu kanısına varabiliriz. Demokrasi sorununa yaklaşımımızda, yaklaşımın temelinde, çoğu kez böyle bir anlayış yatar.

Bunu söylemek, Marksistlerin demokrasiyi ciddiye almadıklarını veya demokrasi sorunuyla ilgilenmediklerini söylemek değil elbette. Çünkü herkesin bildiği gibi, dünyanın her yerinde Marksistler, politik programların-

da demokrasi kavramına geniş yer verirler. Ne var ki, çok zaman, bir başkasının yerine getirmesi gereken bir görevken, o başkası bunu yerine getirmediği için Marksistlerin başına kalmış bir iş igibidir «demokrasi. «Tamamlanmamış burjuva devrimi»nin bir parçasıdır.

Öte yandan, tamamlandığı kadarıyla da, bu burjuva devriminin getirdiği demokrasiye yönelttiğimiz eleştirilerimiz vardır. Bu eleştirilerde, tamamen haklıyızdır: sözgelisi bir burjuva parlamenter demokrasinin kurumları, örgütlenme biçimleri, gerçek bir demokrasiyi yerleştirmekte son derece yetersizdir. Öte yandan, demokrasi ögesinin sahibi olması gereken burjuva sınıfı da demokrasi konusunda öyle fazla ilkel davranmaz. Sıkıya geldi mi çığner, ezer demokrasiyi. Burjuvazinin demokrasi karşısında bu sinik tavrı kimi zaman bize de bulaşır. Verdiğimiz somut mücadele hemen her zaman demokratik sloganlar platformunda yürüdüğü halde, bizler burjuvazinin bu konudaki sinikliğinden yararlanarak, demokratik sloganları kullanarak, bir başka şeye erişmeyi amaçlarız. Ya da, çok geniş ve çok da somut bir sorun olan demokrasiyi, görece dar ve soyut bir anlamda kullanırız: «feodal kalıntıların tasfiyesi». Bu şüphesiz doğru, ama demokrasi azlığı ile feodal kalıntı çokluğu arasında kurulacak bağlantı, demokrasinin tümünü kapsamaya yetmez. Türkiye'de yıllar yılı «tam bağımsız ve gerçekten demokratik» sloganı kullanıldı. Burada anlatılmak istenen, özünde, anti-feodal bir toprak reformuydu. Ama bütün bu yıllar içinde, bu sloganı harekete kabul ettirenler, «gerçekten demokratik»likten kastedileni —toprak reformu dışında— analiz etmediler. Demokrasi sözünü ajitatif bir öge olarak kullanmakla yetindiler. Analiz yokluğunun bir yan-sonucu olarak, demokrasiye en uzak kesimlerle, demokrasi için ittifak önerildi v.b. Bir yandan da, devrimci çalışma yöntemleri adına, sosyalizmi 1960'dan sonra benimsemiş genç kadrolara belletilen usuller, bugünkü hareketin kendi içinde anti-demokratik karakter taşımasına yol açan başlıca nedenlerden biri oldu.

Demokrasiyi burjuva devriminin tamamlanmamışlığına ilişkin bir sorun gibi gören bir perspektifte, «sosyalizm ve demokrasi» sorununun yeterli bir şekilde çözülmesi pek beklenemez. Nitekim bu sorular da Türkiye'de

tartışıldığında, tartışmaya çok taraftar görünmeyen kesim, «demokrasi sosyalizmde mündemictir» demişti. Bu «mündemictir»cilik, olsa olsa Hegelci mantıkla savunulabilir. Yani, burjuva düzeni sosyalizmden bir önceki aşamadır ve demokrasiyi içerir. Sosyalist sentezde, kendinden önceki tez ve antitez uğrakları da içerileceğine göre, demokrasi sosyalizmde «mündemictir» olacaktır. Oysa gerçek tarihî süreçlerin, Hegel diyalektiğine pek fazla saygısı yok. Demokrasi şu veya bu düzende, biz onu kurmayı başardığımız zaman ve o ölçüde vardır. Bunun için, tasarladığımız demokratik toplumun sahiden demokratik olmasını sağlamak alacak kurumları bulunmalıdır. Bu kurumları, şimdiden, somuta yönelik bir teori içinde düşünmemiz gerekir (burjuva-demokratik kurumları sosyalizmde de muhafaza edelim gibi bir anlayış da, olayı tamamen sağdan ele alan, gerçek-dışı bir eğilim). Bütün bunların ön-koşulu, sosyalizmde bir demokrasi sorunu olabileceğini kabul etmektir. «Her demokrasi bir diktatörlük, her diktatörlük bir demokrasidir; öyleyse proletarya diktatörlüğü proletaryanın demokrasisidir» demekle, bu sorunu çözmüş olmayız. Tıpkı, demokratik olduğumuzu kanıtlamak için proletarya diktatörlüğünden vazgeçmenin de bir çözüm olmadığı gibi.

Sosyalizmde demokrasi sorununun ciddiyetini kabul etmemizin teorik gerekçesi, demokrasinin, burjuva ideolojisinin bir ögesi olmadığını görmekten kaynaklanır. Bunu da daha genel bir teorik önermeye bağlamamız gerekiyor: hiçbir ideolojik öge, dolaysızca bir sınıf temelinde indirgenemez. Ancak, bir sınıf, kendi dünya görüşünü, kendi hedef ve özlendilerini dile getirirken, bu öğeleri böyle bir çerçevede içinde kendine göre dönüştürür. Demokrasi ögesinin böyle bir dönüştürmeyle burjuva ideolojisi içinde eklemelenmesi, bize liberalizmi verir. Ama liberalizmle demokrasi özdeş değildir. Nitekim demokrasi, liberalizm ve burjuvaziden önce de vardır (örneğin eski Yunan'da, Venedik gibi ortaçağ kentlerinde v.b.), burjuvaziden sonra da, yani sosyalizmde de, olacaktır. Ama bütün bu değişik toplum biçimlerinde dile gelişi de, yapıya eklemelenişi de farklı olagelmıştır. Bir başka söyleyişle, bütün bu örneklerde, farklı sınıf ide-

olojik-söylemleri (discourse) içerisinde dönüştürülmüştür.

Bir ideoloji ögesi olarak «demokrasi»nin burjuva veya başka sınıfın ideoloji temelinde dayanıp dayanmadığını bugün tartışmamız, bu olay kendisi, üstyapı dediğimiz geniş alanı hâlâ yeterince analiz etmediğimiz bir kanıtı. **Birikim**'de dergiyile ve kitaplarla, bu konuda yapılacak çalışmalara ağırlık vereceğiz. Şimdilik, Laclau'nun «Faşizm ve İdeoloji» başlığını taşıyan, henüz Türkçe'ye çevrilmemiş yazısını salık verebilirim.

«AÇIK» TEORİK-«AÇIK» ÖRGÜTLENME

Stalinizme karşı çıkıyoruz. Ben kendi hesabıma, bütün gücümle karşı çıkıyorum. Ama bunu biz başlatmadık, hattâ çok da geciktik. Bizden önce başlatan, başka yerlerdeki Komünistler de aslında bu tartışmayı **başlatmadılar** (Troçkistler dışında). Komünistler dışındaki dünyada yerleşmiş kanı karşısında daha fazla direnmek mümkün olmadığı için, bu sorunun varlığını kabullenmek zorunda kaldılar. Ancak bundan sonra —ve hâlâ resmî parti organlarına pek fazla bulaştırılmadan— Stalinizm'in Marksistçe eleştirisi başladı. Bu gecikme, hepimiz adına üzüntü duyulacak bir şeydir.

Türkiye ise, sözkonusu tartışmaların daha da uzağında kaldı bugüne kadar. Bu uzaklığın başlıca nedeni, bilgi eksikliğidir. Batı'daki Marksistlerin çoktan beri bildiği şeyleri biz daha yeni öğreniyoruz. Burada yeni yetişen kadrolar, Stalin'in parti tarihinden —ya da Stalin'in de adının silindiği daha yeni tarihlerden— Sovyet tarihini öğrenmeye çalışırken, Batı'dakiler yalnızca bu tarihin gerçekten nasıl oluştuğunu değil, kitapların nasıl yazıldığını da biliyorlardı. Hangi baskıya hangi metin konmadı, sebebi nedir? Bütün bu ayrıntılardan haberdar idiler.

Türkiye'de bilgi eksikliği giderek bir engelleyici sorun olmaktan çıkıyor. Tarihimizin ve bugünümüzün hoşumuza gitmeyecek yanlarını da öğreneceğiz; çünkü doğrular bir dereceye kadar bastırılabilir, ama ebediyen bastırılmaz ve bir yarık bulup fıskırdılar mı, bu akışı kimse önleyemez. Böyle bir durum, politik silâh olarak yanlışı seçip ona sarılanları kızdırır ve hırçınlaştırır, ama o yanlışı silâhla

mümkün olamayacak sağlıklı filizlenmelere de alabildiğine hayat verir.

Şimdi, şöyle bir soru sorulabilir: Stalinizm nihai ve kesin biçimde aşılması için yeterli midir? Yeterli olmayabilir. Çünkü sorun, yalnız Marksizm içinde açıklanabilir bir sorun da değildir. Gerratana'nın dediği gibi, önemli ölçüde Marksizm-öncesi ve Lenin-öncesidir. Bir başka söyleyişle, insanlık tarihi boyunca bilinegelmiş bütün bir politika ideolojisinin Marksizm içinde ve Marksizm adı altında devam etmesidir. Olaya böyle baktığımızda, Stalinizmin ürünü olan örnek-olayları tek tek tartışıldığında savunamayanların, bunların yanlışlığını kabul etmek zorunda kalanların, gene de bir bütün olarak Stalinizme sarılmaktan vazgeçemediklerini görürüz. Vazgeçmek istemezler, çünkü kendileri için çizdikleri perspektifte, hâlâ silâhtır Stalinizm. O zaman, şuna benzer gerekçeler sıralayacaklardır:

Koca bir tarih değiştirilecek. Değiştirmek için kaba güç zorunludur. Bunun tersini söylemek için hayalperest, ütöpik v.b. olmak gerek. Biz dünyanın tümünü değiştirmek istiyorsak, orada burada olmuş tek tük yanlışlarla uğraşamayız. Sosyalizm güçlendikçe, bunlar da —umulur ki— düzülecektir. Burjuvazi, namussuzdur, her şeyi kullandır. Biz bir kere böyle iç eleştirilerle burjuvaziye fırsat vermeyelim (sanki biz bu konularda sustukça, burjuvalar da ağızlarını kapıyorlar ve kitleleri etkileyemiyorlarmışçasına) öte yandan da, burjuvaziye gereği gibi savaşmak için katı olalım. İşte Stalinizm, bu katılığın adıdır. Bu bizim sınıf katılığımızdır. Sınıf mücadelesinde, yufka yürekli liberalizme, hoşgörüyü yer yoktur.

Bu gerekçeler, yüzeyde, çok kimseye haklı görünebilir. Nitekim, şimdiye kadar görünmüştür. Görüldüğü için de Stalinizm bunca zaman egemen olabilmıştır. Ancak, şu anlatılan, Makyaveli'nin ünlü ilkesinden başka bir şey de değildir: «Amaca varmak için kullanılacak bütün araçlar meşrudur».

Bu anlayışı eleştirmek için, Makyavelizmin kötülüğünü, ahlâka aykırı olduğunu söyleyecek değiliz. Yukarıdaki gerekçeleri sıralayanlar, zamanı gelince de Makyavelizmi yadsıyıp, Marksizmin bir Makyavelizm olmadığını türlü parlak sözle kanıtlayacaklar da. Biz sadece şunu söyleyeceğiz. **Amacıyla araç bir-**

birinden ayrılmaz. Hangi araçları kullanmışsak, o araçların bizi ulaştırabileceği amaca varırız. Demokratik bir topluma varmak istiyorsak, bunu anti-demokratik mekanizmalarla sağlayamayız. Sosyalizmin güçlü olmasını sağlayacak şey, sosyalist toplumda yaşayan insanların sosyalist bilinci, kararlılığıdır. Fabrikada üretilen tank ya da tankı üreten fabrika değildir. Nitekim, bütün bu dehşetli araçlara sahip nice topluluk, içsel-toplumsal uyumsuzluğu nedeniyle yenilip gitmiştir. Vietnam karşısında Amerika gibi. İnsanları ezerek demokrasi kurulmaz.

Yukarıda varsayılmış gerekçelerde, püf noktası, burjuvaziye karşı mücadelede çok katı olmamız gereğinin mutlaklaştırılmasıdır. Ne var ki, Stalinizmin bugünkü dünya pratiğinde kazandığı asıl geçerli anlam, burjuvaziye karşı amansızlık değil, **muhalefete karşı amansızlıktır.** Şanlı sınıf savaşı tekerlemelerinin ardında yatan budur, muhalefeti yok etme yöntemlerinin Stalinist biçimlerini cephaneliğimizde muhafaza etme ihtiyacıdır.

Bunları söylerken, Türkiye'de Stalinizmi benimseyen ve savunan kadroların hepsinin böyle bir sinik ikiyüzlülükle hareket ettiklerini ima etmek niyetinde olmadığımı, üstüne basa basa belirtmek isterim. Stalinizmin, sınıf düşmanına karşı mücadelede yılmaz bir kararlılık olarak yorumunu içtenlikle benimsemiş kadrolar bulunduğunu biliyorum. Bu gibi kadrolarla sorunu enine boyuna tartışmaya hazırım. Çürütmek, açmaza düşürmek için değil, tartışarak ortak noktaya varabilmek için.

Sınıf düşmanı karşısında kararlılık, Stalin'e özgü değildir ve Stalinizm dediğimiz olayın somut örnekleri, zaten mücadelenin bu aşamasından alınma değildir. Gerratana, en temel noktalarda, Lenin ile Stalin'in tavırları arasındaki derin ayrılığı ortaya koyuyor. Ama hiç kimse çıkıp da, Lenin'in sınıf düşmanı karşısında yeterince sert olmadığını iddia edemez.

Her sorunda olduğu gibi, demokrasinin de sosyalizm içinde çözölen bir soru haline gelmesi, öncelikle teorik düzeyde gerçekleştirilecek bir şeydir. Pratik insanları her zaman anti-demokratik yollara başvurmaya kışkırtacak kestirme —ve aldatici— çözümlerle doludur. Demokrasi sorununun teorik düzeyde

kesinlikle çözölenmesi, buradan örgütsel çalışma düzeyine inildiğinde, kişileri bu gibi kestirme ve aldatici çözümlere başvurma eğilimlerine karşı koruyacak temel ilkeleri verir. Teorik olarak inşa edilen şey, ilke niteliğini, ancak örgütsel çalışma mekanizması içinde kazanır. Bu ilkeler örgütsel düzeyde somutlaşmadıkça, teoride bulunması bir işe yaramaz. Nitekim, Marksizm adına sonradan yapılmış şeylerin hiçbirisi teoride **yoktu, ama yapıldı.**

Teorik düzeyde, Marksizmin ne olması ve ne olmaması gerektiği yeterince açık. En azından, bir din olmadığı, dolayısıyla her zaman tartışılmaya açık olduğu belli. Böyle olduğu halde, somut bir sorun karşısında, normal Marksist militana bunu anlatmak çok güçtür. «Bilim şöyledir» dersiniz, kabul eder. «Marx, Engels, bilim adamıydılar» dersiniz, onu da kabul eder. «İşte, şu şu nedenlerle, Engels'in şurada söylediği doğru değil» dersiniz, bunu kabul edemez. «Olamaz,» der, «Madem bu bilimi Marx'la birlikte Engels kurdu, Engels yanılmış olamaz.» Bu gibi konuşmaları kafadan atmıyorum, kendi başımdan geçti. İşin ilginç yanı, böyle direnen kişinin, sözkonusu sorunda Engels'in söylediği şeyi tartışmaya da yanaşmamasıdır. Kendinde, bunu tartışma hakkını bulmaz. Onun için önemli olan Engels'in yanılmayacağını savunmaktır. Bu aslında anlaşılır bir şey, ama kökenleri Marksizmin içinde değil, başka ideolojilerde. Söylenmiş sözün doğru olup olmadığını elbette tartışmayacaktır, çünkü Engels'in, bir papa gibi yanılmazlığını savunmasının nedeni, bu gibi sorunları tartışmak istemesidir. Bu sorunları, kendi karar vermek üzere ele almaktan kaçmaktadır zaten. Onun için yanılmaz bir teorisyene ihtiyacı vardır.

Ama bu, bir dizi başka ideolojik kavramın kademelenmesine bağlıdır. Böyle bir arkadaş Türkiye'de ve bir somut hareketin, partinin içindedir. Kimin neyi tartışacağı ve ne konuda karar vereceği, bu yapı içinde de belirlenmiş, kararlaştırılmıştır. En üst düzeyde Engels'in yanılması nasıl mümkün değilse, bundan biraz daha mütevazı bir ölçüde, örgüt yöneticilerinin de yanılmamaları gerekir. Onlar da, Marx, Engels, Lenin düzeyiyle, bizim militan düzeyi arasındaki yeri doldurmakta, Marx'ın, Lenin'in ne demek istediğini yorum-

layarak militana aktarmaktadır. Bu yöneticiler mutlaka doğruyu söylemelidir ki, varolan öbür grupların, örgütlerin üyeleri karşısında, bizim militanimiz yaptığı işin doğruluğuna inansın. Belki daha da alt düzeyde, bizim militanın «çok güvendiği bir arkadaş» vardır, örneğin onun bu örgüte katılmasını etkileyen. Bir belirli olayda bu arkadaşta çok güvenmiş, bağlanmış olabilir. Onun sağlamlığına duyduğu arkadaşça güven, yani bu duygusal temel, bir belirli teorik öneriye duyduğu ve aslında **akılcı** olması gereken güvenin dayanağıdır. Böylece bütün çatı, duygusal bir temel üstünde kurulur. Dolayısıyla, bu ara aşamalardan geçip en üst noktaya vardığında, örneğin bir Marx'ı, bir Lenin'i değerlendirdiğinde, yaklaşımı dinî inanç niteliğine uygun düşer. Parti yapısı da aynı mekanizmayı, belki de bilinçaltı bir sezgiyle, kullanmaktan geri durmaz. Marksizmin tanrılarına eleştiri yöneltmeyi yasaklar ki, otoritenin daha alt basamakları da eleştiriden sıyrılsın.

Bu örnek bizi Stalinizmle ilgili önemli bir yeni saptamaya getiriyor. Stalinizm tipi bir uygulama, her zaman, karar vermekte etkili olmak isteyen militanları ezerek, onları baskıyla susturarak kurulmaz. Çoğu zaman, zaten suskun olmayı seçmiş militan tabanıdır yönetimi böyle yönlere kaynakta serbest bırakan. Şu halde bir örgütün yönlendiriciliğini yapanlar için ilk amaçlardan, ilk dönüştürme hedeflerinden biri, bu tür edilgin militanı değiştirmektir. Böyle bir militan genellikle sınıf mücadelesinde çok atak, çok etkindir. Ama dinî inançla hareket edenler, cihadı veya haçlı seferine gidenler de böyle kahraman ve ataktılar. Marksist teori ve pratik, eylemci bireylerle eylem arasındaki ilişkiyi doğru koymak istiyorsa, etkinlik veya edilginliğin ölçütünü yalnız dışa, düşmana karşı davranışta değil, bizzat kendi entelektüel yeteneğine tasarruf biçiminde aramalıdır. Yani, proletarya nasıl kendi sınıf iktidarını kendini yok etmek için isteyecekse, demokratik devrimci örgütün yönlendiricisi de, yönetimdeki yerini, bizzat bu yerin giderek ortadan kalkması amacıyla yönelik olarak kullanmalıdır. Şüphesiz, kendi entelektüel yeteneğine tasarrufta edilgin davranan militan, çok daha kolay **kullanılır**, daha nazik deyişle, sevkedilir bir kişidir.

dir. Tam anlamıyla söyleyecek olursak, önce militanlardan, sonra ana sınıftan, sonra da müttefiki sınıflardan oluşan kitleler, önünü gören ve belirli bir hedefe varmak için hangi stratejinin kullanılması gerektiğini iyi hesaplayan bir kurmayın, politikasını gerçekleştirmek için eyleme sürdüğü **fizik güç** olur. (Pazusu kafasından daha kalın olan işçi sınıfı imgesi de bunun ürünü) Şu halde, gerçekten devrimci bir örgütlenmede, yönlendirici konumunda bulunan kimselerin başlıca amaçlarından biri, militanları arasında böyle kendini fizik gücün bir katresi gibi görme eğiliminde olanları da farklı bir formasyona çekerek, örgütün üyesi olan herkesi kararlarda birinci dereceden sorumlu birer kişi haline getirmektir. Bu, öncelikle, şimdiye kadar vermeye alışık olduğumuzdan değişik bir bilinç vermeyi gerektirir. Bir parti dergisinde bir zamanlar çıkmış bir yazıyı, bu bağlamda örnek olarak, yani bir karşı-örnek olarak sunmak istiyorum:

Bir sosyalist için partill olmak büyük bir şereftir. Bir sosyalistin sosyalistliği onun partill olup olmamasıyla ölçülür. Partill kavramını ancak bu şekilde kavarsak, partinin yücelmesi, güçlenmesi mümkün olur. Örneğin partill olduğu halde parti dışına düşmüş bir sosyalist bir hiçtir. Dünya tarihi şu yada bu nedenle parti dışına düştüğü için intihar edecek veya parti tarafından yanlış yere ihanetle suçlanarak mahkemede ölüme mahkûm edildiğinde «madem benim ölmem proletarya için yararlı olacak; madem partimin çıkarları bunu gerektiriyor şu halde ithamları kabul ediyorum» diyecek kadar yüksek parti ve partill bilincine sahip sosyalistler görmüştür. Partill olmak öylesine şerefli bir kavramdır ki kişinin ölümünden sonra bile önem taşır. Örneğin yukarıda sözünü ettiğimiz sosyalistlerin çoğunu ölümlerinden sonra bile meselenin kapanmadığı ve o hatayı yapmış partinin «iadei itibar» kararları olarak yanlışını düzelttiği görülmüştür.

Bu satırlar yayımlandığı zaman, herhalde hiç yadırganmadı. Nitekim, şimdiye kadar bu türden sözlerin eleştirildiğine, rasladığımı hiç hatırlamıyorum. Dolayısıyla alıntıyı, yazanı

eleştirmek için değil, genel arızanın bir somut belirtisi olarak veriyorum. Şüphesiz, bir sonraki paragrafta, partilerin de böyle hak-sızlıklar yapmaması, hele kişi putlaştırmasına hiç yer vermemesi gerektiği söyleniyor. Ama bunları söylemek önemli değil, çünkü vurgu bambaşka bir yerde.

Burada anlatılan «partill» tipi, aslında övülüyor. Atıldığı halde bu derece üzülen bir kişi, herhalde bir «emperyalizm ajanı» olmaz. Parti böyle bir adamı dışına atarak, onun bir hiç yapıyor. İyi ama, aslında bu kadar üstün bilinçle kendisine yapılanı sineye çekebilen iyi bir insanı, niçin atıyor parti? Bu bir zorunluk mu? Bir parti yayın organında, gözdağı vericesine, «partiden atılırsanız 'hiç' olursunuz» dercesine, bunları yazmaktansa, bu gibi işlemlere yer vermeyen bir parti yapısını nasıl kuracağımızı somut olarak tartışmak daha gerekli değil midir?

Belli ki iş atılmakla da kalmıyor. Gene o kadar iyi partill sosyalistler, üstelik mahkeme kararıyla idama da mahkûm ediliyor. Ve «Benim ölmem proletarya için yararlı olacak» diyerek, örneğin bir Bukharin gibi, razı oluyorlar karara. İyi ama, böyle bir sosyalistin öldürülmesi neden proletaryanın yararına olsun? Bu nasıl bir proletarya ki, bazı sosyalistlerin öldürülmesinden ötürü **yararlanıyor**, bu nasıl bir parti ki, proletarya yararına sosyalistleri öldürüyor? Bir insandan alacak, canından daha büyük bir şey yoktur. Bir adamın —hele burada örtük olarak tanımlandığı gibi, kararlı bir sosyalistin— canını aldıktan sonra, «iadei itibar» kararı çıkarıp da yanlış düzeltmenin hiç, ama hiç anlamı yoktur.

İnsan canları karşısında, parti, böyle orantısız bir şekilde yüceltilemez. Bu, tamamen soyut bir parti kavramı; parti yücelecekse, adı parti olduğu için ve üyeleri —ve becerirse, bütün toplum— üzerinde, burada anlatılan sınırsız yetkiden ötürü değil, iyiliğinden ötürü yücelir— ve yüceleceği yerin bir sınırı vardır. Parti, eski, geleneksel ideolojilerin çeşitli simgelerle doldurduğu «kaadir-i mutlak» kavramının modern içeriği değil, bu kavramın yıkıcısıdır. Yıkarak insanlığı bu tür baskılardan kurtarmaya yardımcı olduğu ölçüde, övüğe, şerefe lâyıktır.

Teorimiz ne kadar açıksa, örgütlenmemiz de o kadar açık olmalıdır. Bir başka söyleyişle, örgütlenme, teorideki açıklığı hayata geçirecek yapıda olabilmelidir. Bunun nasıl sağlanacağı, bundan sonraki yazılarda işlemeye devam edeceğimiz bir sorun olacak. Şimdilik, katı hiyerarşilerden sıyrılmanın, partinin zorunluğunu ve «demokratik merkezizetçilik» deyip, sonra koşulların güçlüğüne ileri sürerek —sosyalistlerin koşulları her zaman güctür— «kusura bakmayın, bir süre merkezizetçi moment ağır basacak» demenin yanlışlığını kısaca söyleyebilirim. Marksist örgüt, yüzyıllardır süregeldiği için güçlenmiş ve görünüşte kemikleşmiş, ideolojik tabilik ilişkileri üstüne kurulmaz. Kurmayı topluma vaad ettiği özgür toplumu; önce kendi iç işleyişinde gerçekleştirmeye çalışır. Herkes aynı fikirdeyken ve aynı işi yaparken, partinin böyle bir yapıya sahip olup olmadığı anlaşılabilir. Partinin demokratikliğinin sınanma yeri, her şeyden önce, muhalefettir, yönetimin muhalefete karşı aldığı tavrıdır. ■

ŞİİRLER

HAZIR OL KALBİM
Metin Demirtaş

Cem Yayınevi